किं तस्य तपसा राज्ञः किञ्च तस्याध्वरैरपि । सुपालितप्रजो यः स्यात् सर्व्वधर्म्मविदेव सः ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ दण्डनीतिश्च राजा च समस्तौ तावुभावपि । तस्य किं कुर्व्वतः सिध्येत्तन्मे ब्रूहि पितामह ।
॥ भीष्म उवाच ॥ महाभाग्यं दण्डनीत्याः सिद्धैः शब्दैः सहेतुकैः । शृणु मे शंसतो राजन् यथावदिह भारत । २६७०
दण्डनीतिः स्वधर्म्मेभ्यश्चातुर्वर्ण्यं नियच्छति । प्रयुक्ता स्वामिना सम्यगधर्म्मेभ्यो नियच्छति ।
चातुर्वर्ण्ये स्वकर्म्मस्थे मर्य्यादानामसङ्करे । दण्डनीतिकृते चेमे प्रजानामकुतोभये ।
स्वाम्ये प्रयत्नं कुर्व्वन्ति त्रयो वर्णा यथाविधि । तस्मादेव मनुष्याणां सुखं विद्धि समाहितं ।
कालो वा कारणं राज्ञो राजा वा कालकारणं । इति ते संशयो माभूद्राजा कालस्य कारणं ।
दण्डनीत्यां यदा राजा सम्यक् कार्त्स्न्येन वर्त्तते । तदा कृतयुगं नाम कालसृष्टं प्रवर्त्तते । २६७५
ततः कृतयुगे धर्म्मो नाधर्म्मो विद्यते क्वचित् । सर्व्वेषामेव वर्णानां नाधर्म्मे रमते मनः ।
योगक्षेमाः प्रवर्त्तन्ते प्रजानां नात्र संशयः । वैदिकानि च सर्व्वाणि भवन्त्यपि गुणान्युत ।
ऋतवश्च सुखाः सर्व्वे भवन्त्युत निरामयाः । प्रसीदन्ति नराणाञ्च स्वरवर्णमनांसि च ।
व्याधयो न भवन्त्यत्र नाल्पायुर्दृश्यते नरः । विधवा न भवन्त्यत्र कृपणो न तु जायते ।
अकृष्टपच्या पृथिवी भवन्त्योषधयस्तथा । त्वक्पत्रफलमूलानि वीर्य्यवन्ति भवन्ति च । २६८०
नाधर्म्मो विद्यते तत्र धर्म्म एव तु केवलं । इति कार्त्तयुगानेतान् धर्म्मान् विद्धि युधिष्ठिर ।
दण्डनीत्यां यदा राजा त्रीनंशाननुवर्त्तते । चतुर्थमंशमुत्सृज्य तदा त्रेता प्रवर्त्तते ।
अशुभस्य चतुर्थांशस्त्रीनंशाननुवर्त्तते । कृष्टपच्चैव पृथिवी भवन्त्योषधयस्तथा ।
अर्द्धं त्यक्त्वा यदा राजा नीत्यर्थमनुवर्त्तते । ततस्तु द्वापरं नाम स कालः सम्प्रवर्त्तते ।
अशुभस्य यदा त्वर्द्धं द्वावंशावनुवर्त्तते । कृष्टपच्चैव पृथिवी भवत्यर्द्धफला तदा । २६८५
दण्डनीतिं परित्यज्य यदा कार्त्स्न्येन भूमिपः । प्रजाः क्लिश्नात्ययोगेन प्रवर्त्तेत तदा कलिः ।
कलावधर्म्मो भूयिष्ठं धर्म्मो भवति न क्वचित् । सर्व्वेषामेव वर्णानां स्वधर्म्माच्च्यवते मनः ।
शूद्रा भैक्षेण जीवन्ति ब्राह्मणाः परिचर्य्यया । योगक्षेमस्य नाशश्च वर्त्तते वर्णसङ्करः ।
वैदिकानि च कर्म्माणि भवन्ति विगुणान्युत । ऋतवो न सुखाः सर्व्वे भवन्त्यामयिनस्तथा ।
हृसन्ति च मनुष्याणां स्वरवर्णमनांस्युत । व्याधयश्च भवन्त्यत्र म्रियन्ते च गतायुषः । २६९०
विधवाश्च भवन्त्यत्र नृशंसा जायते प्रजा । क्वचिद्वर्षति पर्ज्जन्यः क्वचित् शस्यं प्ररोहति ।
रसाः सर्व्वे क्षयं यान्ति यदा नेच्छति भूमिपः । प्रजाः संरक्षितुं सम्यग्दण्डनीतिसमाहितः ।
राजा कृतयुगस्रष्टा त्रेताया द्वापरस्य च । युगस्य च चतुर्थस्य राजा भवति कारणं ।
कृतस्य कारणाद्राजा स्वर्गमत्यन्तमश्नुते । त्रेतायाः कारणाद्राजा स्वर्गं नात्यन्तमश्नुते ।
प्रवर्त्तनाद्द्वापरस्य यथाभागमुपाश्नुते । कलेः प्रवर्त्तनाद्राजा पापमत्यन्तमश्नुते । २६९५
ततो वसति दुष्कर्म्मा नरके शाश्वतीः समाः । प्रजानां कल्मषे मग्नोऽकीर्त्तिं पापञ्च विन्दति ।
दण्डनीतिं पुरस्कृत्य विजानन् क्षत्रियः सदा । अनवाप्तञ्च लिप्सेत लब्धञ्च परिपालयेत् ।